

Tóth László

Jelvény nélkül

Futamok és rajzok a nyolcvanéves Fried Istvánhoz

Nemrég, hosszú idő után először, el kellett töltenem egy hetet az Országos Széchényi Könyvtárban. Reggel beültem az irodalomtörténeti olvasóba, körülbástyáztam magam könyvekkel, gyűltek a jegyzeteim, kimentem a katalógusterembe, lementem a büfébe, beszélgettem, visszamentem, végeztem a dolgom, eltelt az egyik nap, s el a másik, a harmadik ... Minden a megszokott rend szerint folyt; egyvalamit kivéve. Már az első nap legelső óráiban volt valami hiányérzetem, eleinte nem is tudtam rájönni, mi, csak a második napon eszméltem: nem találkoztam még Fried tanár úrral. De nem találkoztam vele a második, harmadik, negyedik napon sem..., s ettől furcsa érzésem támadt, mintha a világ zökkent volna ki a megszokott menetéből. Csak nincs valami baj? Csak nem beteg? Egyetemi teendői kötik egy teljes héten át Szegedhez? Külföldön van? Ilyen még nem volt, legalábbis ismeretségünk három és fél évtizede alatt nem emlékszem olyanra, hogy akár két napom is eltelt volna a Széchényiben, hogy ne találkoztunk volna. Ezek a beszélgetéseink ugyanis kezdettől fogva ugyanolyan törvényszerű részei voltak könyvtározós napjaimnak, mint életünknek az, hogy a föld forog, vagy az a transzcendens tapasztalat, hogy a föld az éggel itt összeér, s hogy az ember itt megnő és – ha csak órákra, napokra is – kioldódik saját véges idejéből. Mintha a beszélgetés is a tudomány szerves része lenne (már hogyne volna az!), mintha a nem szakmai csevely is a tudományos megismerés fontos műfaja volna (hát persze, hogy az!).

Megismerni is a Széchényiben ismertem meg őt, még 1979-ben, bár nem itt, Budán, fent a Várban, hanem még lent, Pesten, a Nemzeti Múzeum épületében; akkor még ott volt nemzeti könyvtárunk is. Az első magyar hírlapról, a pozsonyi Magyar Hírmondóról készültem írni – megjelenésének közelgő kétszázadik évfordulójára –, amiatt költöztem be napokra a magyar történelem és művelődéstörténet kellős közepébe, s vissza a múltba, olyannyira, hogy azóta sem tudtam kikeveredni belőle, és kicsit magamnak is ez a folyamatosan jelenné váló múlt lett az életem és a jövőm. Hozzá tartozik, hogy érdeklődésem váratlanul, egy szerkesztői feladat nyomán fordult ebbe az irányba, félig-meddig outsider voltam az irodalom- és sajtótörténetben; mintha hirtelen egy ismeretlen világban, talán egyenesen az elsüllyedt Atlantisz valamelyik szegletében találtam volna magam,

és elvesztem bolyongtam a forrásmunkák és a szakirodalom végtelen rengetegében, s idegenként, ügyetlenkedve tébláboltam – persze, közben szent áhítattal forgatva a megsárgult lapokat, és eljátszva a gondolattal, hogy talán épp Rát Mátyás vagy Barczafalvi Szabó Dávid, netán Révai Miklós keze nyomát érzem a kezembe akadt lappéldányon – a roskadásig tele polcok, asztalok között, s eligazítást váró, döbönt tudatlanságomról árulkodó kérdéseimmel szinte félóránként tettem próbára az olvasószolgálat ügyeletesének idegeit. Szerencsém volt – neki pedig, gondolom, balszerencséje –, hogy épp Fried Istvánra találtam a pult másik oldalán; akkoriban ugyanis, 1973–1984 között, ott dolgozott éppen.

Az időben még csak hébe-korba olvasója voltam adatközléseinek, tanulmányainak, de valójában nem tudtam róla semmit, főleg, hogy már ide, a Széchenyi-be is hosszú útja vezetett. Az egyetemem – Szauder József, Sziklay László, Hadrovics László, Gáldi László tanítványaként elvégezve (akik, így ő, „egy olyan ethoszt fogalmaztak meg számomra, amely a mai napig erőt ad ahhoz, hogy elviseljem, ami eddig történt velem, és ami ezután vár rám”), tizennyolc évet lehúzott az egyik fővárosi peremkerületi általános iskolában (egy időben még általános iskolai napköziben is nevelősködött, s csak azután lett magyartanár a felső tagozaton), majd nemzeti könyvtárunkban is eltöltött tizenegy évet, mielőtt egyetemi katedrához jutott volna. Mégis, amikor később visszaemlékezett ezekre az évtizedekre, így nyilatkozott: „Mindegyik munkahelyemen jól éreztem magam, annak ellenére, hogy Magyarország akkoriban olyan ország volt, ahol tisztességes ember nem érezhette jól magát”, ezért meg kellett tanulnia megkülönböztetni „a szűkebb környezetet – ez az angyalföldi diákokból, később a könyvtárlátogatókból állt – és az országban uralkodó »elit« és magatartásformát”. Így hát a közállapotok elleni védekezésből „visszavonult a filológiába”, s szabad óráiban még jobban elmerült a Kárpát-medencei népek történelmének és irodalmának tanulmányozásában, melyek ugyan – már korán felismerte – „ezer éven keresztül gyűlölködtek” egymással, de „ezer éven át együtt is éltek, barátkozva, akarva-akaratlan kénytelenek voltak tudomást venni egymásról”, aminek dokumentumai azonban akkoriban még jobbra ismeretlenek, feltáratlanok, feldolgozatlanok voltak. S mivel, úgymond, „ki akart maradni” az „uralkodó marxista-leninista” úzusból, a mikrofilológiai adat- és tényfeltárás, illetve -közlés e tekintetben is a szükséges mentőövet jelentette a számára.

Vagyis, mindent egybevetve, máig életem legszerencsésebb pillanatának tartom, hogy akkor és ott, 1979-ben, az Országos Széchenyi Könyvtár olvasószolgálati ügyeleténél Fried tanár úrral találkozhattam, aki – azon túl, hogy persze mindenről mindent tudott – a legbugyutább kérdéseimre sem jött ki a sodrából és példás türelemmel igazított el mindenben, úgy téve, mintha egyenrangú partnere lettem volna legalább az érdeklődésben, esetleg, de ezt is csak most, visszanézőben látom, legfeljebb egy halvány – elnéző? ironikus? – mosoly jelent meg arcán, de ez is inkább csak úgy, befelé, hogy az illető lehetőleg ne vegyen észre semmit. Kérdéseim, segítség- és tanácskéreseim ekkor – a könyvtárhasználati tudnivalók mellett (hiszen – miként, kevésszámú önvalloásai egyike szerint ő is, az OSZK-ba kerülve – tőle tanultam meg, „mit hol lehet és érdemes keresni” s a segédkönyvek használatának titkaiba is ő vezetett be, magyarán,

autodidakta kutatóként egyértelműen az ő tanítványának vallanám magam, ha ezt magára nézve nem éreznék sértőnek) – értelemszerűen a felvilágosodást érintették; a tanár úr persze a legapróbb részletekig otthon volt ebben a korszakban is. Mint ahogy, s erre az elmúlt évtizedek alatt példátlanul széles és színes palettán kibontakozott munkássága is elegendő bizonyítékot szolgáltat (pedig már ötven felé közeledett, amikor, 1979-ben, az első tanulmánykötete, *A délszláv népköltészet recepciója a magyar irodalomban Kazinczytól Jókaiig* megjelent, pillanatnyilag azonban a huszonvalahányadiknál tart, nem számítva szerkesztéseit, összeállításait – találóan írta róla Olasz Sándor a hetvenedik születésnapjára készült köszöntőjében, hogy „napóleoni lendülettel” dolgozik), a magyar felvilágosodás és reformkor irodalma mellett otthonosan mozog a kiegyezés kori, illetve a századforduló, továbbá a 20. század magyar irodalmában, s a kortárs próza- és verspoétikákról is kevesen írtak olyan felkészült és érzékeny tanulmányokat, mint – Tandori Dezsőről is például – ő; egyike a határon túli magyar irodalmak legalaposabb ismerőinek (egészen a legfiatalabb nemzedékekig – az erdélyi Orbán János Déneséig, Fekete Vincééig vagy a szlovákiai Csehy Zoltánéig, Németh Zoltánéig s a már náluk is fiatalabbakig számon tartva közülük szinte mindenkit); a Magyarországgal szomszédos népek és nemzetek irodalmának, művelődésének, valamint a délszláv (szerb, horvát, szlovén)–magyar, román–magyar, szlovák–magyar, osztrák–magyar, cseh–magyar irodalmi kölcsönösségnek – közép-európai kulturális-irodalmi térnek, társadalmi-nyelvi kölcsönviszonyoknak is – kikerülhetetlen magyar kutatója és szakértője; az Osztrák–Magyar Monarchia szellemi örökségének továbbvivője, kulturális gazdagságának, nemzeti-nemzetiségi és társadalmi viszonyainak tárgyilagos elemzője; nemkülönben ismeretese – még ha érintőlegesek is – dráma- és színháztörténeti vizsgálódásai (behatóan foglalkozott például Kazinczy Ferenc színházi törekvéseivel, de Katona József *Bánk bánjának Előversengéséről* is jelentős tanulmányt írt); a magyar irodalmi és kulturális komparatiztika, összehasonlító irodalomtudomány egyik megújítója és mérvadó tekintélye; írt könyvet, hármat is, Kazinczyról (*Az érzékeny neoklasszicista*, 1996; *„Aki napjait a szépek szentelé”*, 2009; *Kazinczy Ferenc és a vitatott hagyomány*, 2012), kettőt Petőfiről (*Petőfi-versek elemzése*, 2001 – ezt Szappanos Balázssal; *A [poszt]modern Petőfi*, 2001), Jókairól (*Öreg Jókai nem vén Jókai*, 2003), Krúdy Gyuláról (*Szomjas Gusztáv hagyatéka*, 2006), négyet Márairól (*Márai Sándor titkai nyomában*, 1993; *„...egyszer mindenkinek el kell menni Canudosba”*, 1998; *„Ne az író történjen meg, hanem a műve”*, 2002; *Siker és félreértés között*, 2007; *Író esőköpenyben*, 2007), de Baka Istvánról (*Árnyak közt mulandó árny*, 1999) szóló írásait is külön kötetbe rendezte, s több kötetet is összeállíthatna az utóbbi évtizedek magyar irodalmának alkotásairól, alkotóiról, jelenségeiről szóló kritikáiból, értékelő-elemző tanulmányaiból; szerkesztett komparatiztikai kézikönyvet (1987-ben, s gyakorlatilag idetartozik a *Bevezetés az összehasonlító irodalomtudományba* [2012] című könyve is); a Szegedi Egyetem Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékén – melyet tanszékvezetőként lényegében ő épített ki – a Monarchia íróit, irodalmi életét és jelenségeit, a birodalom valamennyi népének hozzájárulásával *létesült*, ún. „közép-európai szöveget”, „monarchia-szöveget” vizsgáló kutatóműhelyt, továbbá tanácskozásokat, konferen-

ciaanyag-köteteket szervezett (ez utóbbi, *Szövegek között* című sorozata immár tizennyolcadik köteténél tart), ami nem véletlenül tette oktatási intézményét a magyarországi Monarchia-kutatás központjává, s mint ilyen, az egész térségben fontos szerepet tölt be; a német olvasóknak magyar irodalomtörténetet írt; egyetemi tevékenysége mellett gyakori részvevője a hazai és nemzetközi tanácskozásoknak; könyvbemutatókon, irodalmi rendezvényeken vállal szerepet („egy értelmiségi – vallja – ...nem zárkozhat be a szobájába... ..ha egy könyvet bezárnak a szekrénybe, az nem könyv többé, hanem papír, ragasztó, ólomfesték”)... És még sokáig sorolhatnánk a Herder-díjas irodalomtudós nemzetközi összefüggésekben – a (kelet-)közép-európai kommunikációs térben – is jelentős munkásságát (tudományos publikációinak száma az ezerhez közelít, melyek Európa számos országának szakmai közönsége előtt, közel tucatnyi nyelven – a magyaron kívül németül, angolul, franciául, oroszul, csehül, szlovákul, szerbül, szlovénul és bolgáruul – ismertek, s persze, az idegen nyelvek közül maga is tud számosat, a fáma szerint fiatalkorában minden nyáron megtanult egyet, mely szenvedélye azzal kezdődött, hogy a gimnázium hatodik osztályában egy nap közölték velük: „ezentúl nem az imperialisták nyelvét, az angolt” fogják tanulni, „hanem a szocialistákét, az oroszot”, ami azután megnyitotta előtte más szláv nyelvek kapuit is). Vagyis, a mai magyar irodalom, irodalomtudomány legkiterjedtebb érdeklődésű, legszélesebb műveltségű és legtágabb látókörű, vertikális és horizontális irányban egyszerre ható, példa- és iskolateremtő alkotó elméi között a helye („Dolgozni kell, ennyi az egész!”, sűrítette valahol egyetlen mondatba életfilozófiájának lényegét), aki nemrég egy, a kolozsvári Helikon számára készült interjúban e sokrétűség okát azzal magyarázta Xantus Borókának, hogy bár hite szerint „egyetlen irodalomtudomány... egyetlen irodalomtörténet létezik”, amely azonban a „felvilágosodás kora óta egyre több részre esett szét”, ami viszont azzal járt, hogy a csupán egy-egy területre összpontosítók a „nagy egész távlatait elveszítették”. A 20. századra viszont megérett a felismerés, hogy az „egyes részterületek” az „események és a jelenségek mögé nézést nem tudják teljes mértékben pótolni”, s „Ahhoz, hogy valakiről hitelt érdemlően tudjunk nyilatkozni, a teljes társadalmi, szellemi, művészeti kontextusban kell elhelyeznünk”, azaz vissza kell térni a „tudományköziség” goethei hagyományához. Fried István munkásságában ez a hagyomány érvényesül, amihez nála természetes elemként társul az *Európában élés*, illetve a *régióban élés* szintén sokáig elfeledett (mifelénk: elfeledtetett) hagyománya is, hiszen aki a Közép-Európában együtt, illetve egymás mellett élő népek irodalmát, kultúráját – s igazából a sajátját is – meg akarja érteni és megfelelőképpen értelmezni, annak „Legalább két műveltségben járatosnak kell lenni, de inkább háromban vagy ötben”. Hiszen „A magyarság számára egzisztenciális kérdés, hogy megismerjük, kikkel élünk/élünk együtt, ha nem is olthatatlan szeretetben”, mert ez a *megértés* önmagunk megismerését és a valóságnak megfelelőbb ismeretét segítheti elő. S ebben az okfejtésében megint csak a goethei eszmét ismerni fel, amikor a költőfejedelem a műveltségnek olyan fokáról beszélt Eckermannnak, „ahol az ember úgyszólván a nemzetek fölött áll, és átérzi a szomszédos nép szerencsésjét vagy fájalmát, mintha az a sajátjává lenne”.

Magam az 1990–2000-es évek fordulóján, Ister kiadóm működése idején, Fried István három könyvének is a kezdeményezője és a kiadója lehettem. Közülük az első, az 1999-es *Irodalomtörténesek Kelet-Közép-Európában* mintegy addigi munkássága két nagy területének szűk keresztmetszetét adja. A négy ciklusba szervezett kötet első része összehasonlító irodalomtudományi, illetve magyarságtudományi kérdésekkel foglalkozik, a második a magyar irodalom (közép-)európai kapcsolatrendszerét – a térségünkbeli kulturális szomszédságot – taglalja (Németh László Közép-Európa-felfogását példának okáért), a harmadik irodalomértelmezési és értékrendi, kanonizációs problémákat érint (egyfelől Kulcsár Szabó Ernő *Történetiség, megértés, irodalom* című könyve, másfelől a pozsonyi Kalligram Könyvkiadó *Tegnap és Ma* című monográfiásorozata kapcsán), míg a negyedik a kortárs romániai (erdélyi) magyar irodalom néhány alkotója – Cs. Gyimesi Éva, Kovács András Ferenc, valamint a Helikon Serény Múmia rovata és az Előretolt Helyőrség csoport néhány költője: László Noémi, Fekete Vince, Sántha Attila és Orbán János Dénes – utómodern lírapoétikai törekvéseit vizsgálja. (Később, 2002-ben, *Irodalomtörténesek Transsylvaniaiában* címmel az erdélyi magyar irodalommal foglalkozó írásait külön kötetbe rendezve is közreadta.) A kötetnek 1999. május 6-án külön könyvbemutatót szerveztünk az akkor még létező és színvonalas irodalmi fórumként is működő Osiris Könyvesházban, véletlen egybeesésből két nappal azután, hogy 4-én szerzőnk a Bécsi Egyetemen átvette az 1965–2006 között évenként hét, a térségbeli kulturális, tudományos és emberi kapcsolatokat jelentős mértékben előmozdító kelet- és délkelet-európai tudósnak, művésznek adományozott Herder-díjat. (A magyar írók közül előtte – sorrendben – Németh László, Franyó Zoltán, Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Sütő András, Csoóri Sándor, Konrád György és Kányádi Sándor kapta meg.) Az estet – hisz’ nem hagyhattam ki a tréfát – azzal kezdtem, hogy *természetesen* kiadónk intézte el a díj döntőnökeinél a tanár úr e magas rangú elismerését, hogy ezzel is növelhessük kötetünk visszhangját. S bár kiadócskánkat időközben már jó ideje felszámoltam, most mégis az jutott eszembe, hogy Fried István valamelyik legújabb kéziratával boldogan újraindítanám, ha ezzel is *elintézhetnénk* számára a Széchenyi-díjat, mely már régóta kijárt volna neki, illetve – mondjam így – a díj is régóta *méltó* lett volna arra, hogy Fried tanár úrnak odaítéljék. Vagy a „Senki sem próféta...” szentenciája az irodalmi komparatiztika és régióbeli együttélés-kutatás megszálottjaira is érvényes lenne, sőt rájuk fokozottabban? (Igaz, maga Fried tanár úr is tisztában van ezzel, egyik legutóbbi könyve bevezetője szerint például „Aligha van kétségbeejtőbb vállalkozás, mint a kelet-közép-európai irodalmak, kultúrák közötti közvetítőké, akiknek sokszoros tapasztalata, hogy munkájuk elismerésére, de legalábbis megértésére egyik fél részéről sem számíthatnak”.) A még persze kitüntetésének híre előtt megszervezett, szép számú érdeklődőt vonzó könyvbemutatónkon két kiváló tisztelője, Kulcsár Szabó Ernő és Hornyik Miklós méltatta Fried István munkásságát; bár az előbbi, talán külföldi útja miatt, írásban küldte el köszöntőjét. Kulcsár Szabó szerint – akinek *Történetiség, megértés, irodalom* című tanulmánykötetéhez az időben épp Fried István fűzött elemző-vitázó észrevételeket a Tiszatájban, s amely írására a kritikus *Kontextus és (hagyomány)összefüggés* címmel válaszolt ugyanott – Fried elsősorban annak felismerésével „nyitott új

utakat a mifelénk éppenséggel nem hagyománytalan komparatiztikában”, hogy „a másságnak nem egyszerűen csak a megléte, hanem közlendőjének, üzenetének megértett tapasztalata gazdagíthat bármely kulturális kölcsönösséget”, s ebből fakad (egyik) legfontosabb „üzenete” is, az, hogy „csak olyan művekből tanulunk igazán, amelyeket nem azonnal tudunk megítélni”. A Délvidékről áttelepült Hornyik pedig – akinek egyik korábbi kötetéről, a *Szabálytalan naplóról* épp szerzőnk írt elismerően a pécsi Jelenkorban 1982-ben –, bár valójában soha nem volt Fried István tanítványa, takaratlan tanítványi alázattal és az élőbeszéd színességével ecsetelte szerzőnk jelentőségét a térségi kultúra- és értékközvetítésben, a „közép-európai kulturális szomszédságból” (Kulturelle Nachbarschaft) adódó szöveg- és összefüggés-értelmezési lehetőségek kiaknázásában. S kiadói szerkesztőnk, Filep Tamás Gusztáv mellett még egy szereplője volt az estnek, Fried István egyik szegedi tanítványa, a szlovákiai magyar Kocur László, akinek beszélgetnie kellett tanárával, azaz – mintegy fordított helyzetet teremtve – „vizsgáztatnia” őt. S a tanár úr itt mondta el – azóta másutt, Hollósi Zsoltnak adott, Tiszatáj-beli interjújában is kifejtve például –, hogy a tanári pálya, miként az irodalomtörténeti is, minden esetben „kollektív teljesítmény”, sőt, egyik legutóbbi tanulmánykötetének, a 2010-es *Egy irodalmi régió ábrándja és kutatása* utószavában is tanítványainak mond köszönetet, „akiknek kíváncsisága, érdeklődése, roszszálló vagy egyetértő tekintete nélkül egyik írás sem született volna meg”, és nélkülük „sok minden mellett észrevétlenül” ment volna el. Vagyis Fried tanár úr nemcsak tanítja a diákjait, bevallottan tanul is tőlük, büszke is rájuk, s hisz abban, hogy „ha egy tanítvány többet tud a tanáránál, az teljes mértékben az ő érdeme, ha viszont kevesebbet, az egyértelműen tanárának a hibája, kudarca”.

Szűk két esztendővel az *Irodalomtörténetek Kelet-Közép-Európában* után, 2001 januárjában egy levélben újabb kötetkéziratot kértem tőle, ám mint postafordultával küldött válaszából kiderült, eléggé alkalmatlan időpontban. Ugyanis éppen kórházba készült, s bár csak rutinműtét várt rá, mielőtt bevonult volna, még le kellett vizsgáztatnia a hallgatóit, kijavítania dolgozataikat és eleget tennie függőben levő feladatainak, és ez teljesen lefoglalta, de ha február közepére kiengedik, és újra munkaképes lesz, Petőfi-tanulmányaiból szívesen összeállít nekünk egy kötetet, és márciusra-áprilisra talán már a kéziratot is szállítani tudja. Ezzel szemben február 10-én már nálunk is volt *A (poszt)modern Petőfi* szinopszisa (mely szerint írásai, „nem tagadva a nemzeti narratíva tételezésének jogosultságát, a 19. századi dekonstrukció poétájaként” mutatják be az „enyhén divatjamúlt szerzőt”, aki „parodisztikus, intertextuális, destruktív lírájával részben az előd költők tudatos félreolvasásával, részben máig hatóan friss [...] előadásmódjával fordulatot hozott a magyar irodalomba”), a következő hónap elejére pedig már a teljes, szinte régimódi aggályossággal előkészített, gondosan kijavított, a megbeszélte terjedelmet betűre tartó kéziratot letette asztalunkra, melyben egyetlen tollvonást sem kellett ejtenünk, amilyen kézirattal négy évtizedes szerkesztői gyakorlatomban nemigen találkozhattam, s ha időnként mégis, azok között hiánytalanul ott vannak az övéi. Ezzel természetéből fakadó puritánságára, a szakmája iránti alázattal teli tiszteletére, mestersége legmagasabb fokú megbecsülésére szeretnék utalni a részéről, ami mára egyre nagyobb mértékben

kiveszőben van már a világból. Elég az hozzá, hogy feljegyzéseim szerint már ugyanazon év november 5-én postázhattam is neki könyve mutatványpéldányait. S újabbnál újabb könyveinek bő áradású folyamában – csak a következő esztendőben négy további fontos kötete is megjelent (a már említett *Irodalomtörténetek Transzylvániában*, továbbá a „Ne az író történjen meg, hanem a műve” című Márai-kötete, egy világirodalmi „kalandozása” *Írók, művek, irányok* címmel, valamint egy újabb komparatistikai kötet, *A közép-európai szöveguniverzum*) –, megint csak másfél évvel (poszt)modern Petőfije után, 2003-ban, újabb kötetét, az *Öreg Jókai, nem vén Jókait* bízta rá kiadónkra, mellyel „rehabilitálni” kívánta az „idősödő” írónak a „kutatók által jórészt figyelmen kívül hagyott regényeit”, s arra tett kísérletet – *Egy másik Jókai meg nem történt kalandjai az irodalomtörténetben* beszédes alcímmel –, hogy párhuzamosan a „modernizmus horizontjába” állítsa azokat.

Sőt, miután a következő években, a magánéletemben bekövetkezett változások, illetve újabb országváltásom miatt az Istert kénytelen voltam felszámolni, Fried Istvánnal továbbra sem szakadt meg részemről személye és munkássága feltétlen tiszteletén alapuló kapcsolatunk (noha találkozásaink, beszélgetéseink értelemszerűen igencsak megfogyatkoztak, s jóformán csak egy-egy könyvfesztiváli vagy könyvheti összefutásra korlátozódtak, s hálával fogadtam továbbra is érkező időnkénti könyvküldeményeit, de néhány levelét, üzenetét is őrzöm ez időből). Legutoljára 2011-ben vált ismét „hivatalosabbá” a kapcsolatunk, miután az Irodalmi Szemléhez kerülve – melynek évtizedeken keresztül szintén gyakori szerzője volt – elődömtől megörököltem ott levő tanulmánykéziratait. Ő jelentkezett a hírre, hogy átvettem a lapot (rendszeres olvasója volt annak is, s azonnal feltűnt neki az impresszumbeli változás), és rosszkedvű-ironizáló levélben számolt be a magyarországi irodalmi-közéleti viszonyokról, s az ezekből fakadó közérzetéről is. Mivel azonban kétéves újbóli Szemle-beli működésem során a lapnak küldött kéziratok hirtelen megszaporodása miatt állandóan a bőség zavarával küszködtem, a tetemes anyagtorlódás egy-egy mű átfutási idejét is – az övét is – jócskán megnövelte. Mentegetőző levelemre küldött válaszában olyan, a lapcsinálásra, szerkesztői elvekre és módszerekre, valamint értékrendekre és néhány egyéb, sajnálatosan mindennaposá vált jelenségre vonatkozó elgondolkodtató, illetve megszívlelendő, a finom bírálattól sem tartózkodó észrevételeket fogalmazott meg, melyeket, általánosítható tanulságaik miatt – bízva utólagos beleegyezésében – itt is szívesen idézek (mindössze a negatív példákként felhozott szerzők nevét fedem el bennük – lásd kurziválásaimat –, lévén másodlagos itt a kiletük): „Az anyagtorlódás érzékelhető, a kérdés azonban az, minőségi-e. Feltétlenül ilyen terjedelemben kell hozni A. B.-t és/vagy C. D.-t? Persze, helyi nagyságok is vannak, tőlük olykor (pénzosztóhelyeken) függ egy és más. De az-e a folyóirat érdeke, hogy a tanulmányok egy része (hogy is fogalmazzak finoman?) fél/negyed/egyötöd-tehetségektől származzék? Mert – ne tagadjuk – akadhatnak kikerülhetetlen esetek. A nem oly fiatal C. D.-nek nemigen lehet megmondani, hogy nemigen elsőrangú költő, még kevésbé elsőrangú gondolkodó, prózáíró. Főleg akkor látszik ez, ha Tandorival kerül egy lapszámba. Persze, ez minden folyóiratban így van, a Nyugatba sem csak Ady vagy Babits adott anyagot. A Szemlében sem csak Csehy Zolinak (a jók között az egyik legjobb) van

helye. Nem állítom, hogy az inkriminált szerzőknek ne lenne érdeme, bár én nem tudom, melyek ezek, ahhoz kevésbé ismerem tevékenységüket, szerepüket. Az érdekek és ellenérdekek játéka is ismeretlen előttem. Ez is jellemzője a folyóiratoknak. Akiket egyszer befogadott az irodalmi élet, vagy akiket csak megszoktak, azoktól az atyaúristen sem menti meg a szerkesztőket. Mert mivel indokolható, hogy X lapban jöhet valami, amit Y lap ifjú szerkesztője visszadob... A Tiszatájban működő fiatal tanítványaim most kerültek szembe ezzel. Meghatározott közegekben élünk, ettől nem függetleníthetjük magunkat. Jó lenne csak Tandorival törődni, de nem csak Tandori küld anyagot. S a Szemle az odaátiak folyóirata, persze, az ideátiaké is, de hát... Mindezt értem (érteni vélem, mondják divatszóval). A Szemléhez érzelmi-történelmi szálak fűznek. [...] Így bizalommal és reménykedve várom, hogy folytatása következik."

Olasz Sándor, a hetvenéves Fried Istvánt köszöntő, Tiszatáj-beli írásának a *Goethe és Márai vonzásában* címet adta, megjelölve ezzel az időközben a nyolcvanadik életévébe ért irodalomtudósunk – tanítónk – „minőség és műveltség” köré szerveződő eszmevilágának és polgári eszményeinek sarokpontjait is. (Valahol maga Fried István is azt ajánlotta a „kulturális közéletet” sokszor átpolitizáló és ott „pártpolitikai érdekeket érvényesítő” *illetékeseknek*, hogy olvassanak „több Márait és Goethét”.) Mert manapság, s még inkább, mint tíz éve, amikor erről beszélt Hollósi Zsoltnak, inflációja van a polgár szónak, polgártudatnak. És a jelvények is sokszor eltakarják a polgárt. Márpedig, mint tudjuk Máraitól, „ha egy Garren jelvényt tűz ki, akkor áruló”.

Fried tanár urat nem láttam soha kitűzött jelvénnel.

Sőt, elképzelni is lehetetlennek tartom őt azzal.

Ami ugyanolyan törvényszerűsége a világnak, mint az, hogy a föld forog, vagy mint az a transzcendens tapasztalat, hogy könyvek között a föld az éggel összeér.

Egyre türelmetlenebbül várom hát legközelebbi könyvtározós hetemet, fent, a budai várban.

És azt, hogy Fried tanár urat is ott találom majd a könyvtárban.